

IZBEGLICE IZ GRČKE U JUGOSLAVIJI 1945-1960. GOD.

APSTRAKT: Rad rekonstruiše dolazak izbeglica iz Grčke na jugoslovenske prostore u vremenu od 1945. do 1960. godine. Bavi se položajem emigranata u Jugoslaviji za vreme Građanskog rata u Grčkoj i desetak godina posle njegovog završetka. Pisan je na osnovu arhivske građe Arhiva Jugoslavije, Sekretarijata inostranih poslova, štampe i literature.

O problemu složenih grčko-jugoslovenskih odnosa u godinama posle Drugog sv. rata u jugoslovenskoj historiografiji do sada je objavljeno malo radova. Dr Milan Ristović u članku “Jugoslavija i Građanski rat u Grčkoj” (1945-1950),¹ istražujući pre svega umešanost Jugoslavije u građanski rat na strani Demokratske armije Grčke (DAG) i politike koju je vodila Grčka komunistička partija, daje šire međunarodne aspekte grčkog problema (umešanost Engleske, SAD-a, SSSR-a i zemalja “narodne demokratije”), i stavlja u centar zbivanja težnju rukovodstva FNRJ da putem pružanja pomoći grčkim “revolucionarnim snagama” postane vodeća sila Balkana.

Rad Dragana Kljakića, “Izgubljena pobeda generala Markosa, Građanski rat u Grčkoj 1946-1949. i KPJ”,² spada u istorijsku publicistiku, sa karakteristikama istorijskog romana. Izbeglicama u Jugoslaviji posvećena su tri kraća odlomka: “Istina o grčkim izbeglicama iz Buljkesa”, “Ranjenici DAG-a u Jugoslaviji” i “Sakupljanje dece”. Iako donosi više interesantnih

---

¹ Vidi: dr Milan Ristović, *Jugoslavija i građanski rat u Grčkoj (1945-1950)*, Balkan posle Drugog svetskog rata, Beograd 1996, str. 71-85.

² Knjiga je u izdanju Narodne knjige objavljena 1987. godine. Pišana je na osnovu ankete, sećanja, nešto dokumenata i štampe.

podataka Kljakićeva knjiga dosta idealizovano prikazuje boravak grčkih izbeglica u Jugoslaviji.

U Građanskom ratu u Grčkoj 1945-1949. god. Jugoslavija je bila i na strani Egejskih Makedonaca i drugih grupacija u Grčkoj koje su bile proganjane od ekstremne desnice i rojalističkih snaga potpomognutih britanskim interencionističkim trupama. Jugoslovenska štampa podržavala je Egejske Makedonce u borbi za nacionalna prava, škole, legalne organizacije, ali i njihovu slogu sa Grcima. Za Građanski rat grčki zvanični organi optuživali su susede: Jugoslaviju, Albaniju i Bugarsku, zemlje koje će imati važnu ulogu u korpusu izbegličkih pitanja, inače aktuelnih u svim građanskim ratovima.

Razmirice između Jugoslavije i Grčke dovele su do toga da je, avgusta meseca 1946. godine, Atinu napustio poslanik FNRJ Izidor Cankar.³ U dosta složenim uslovima grčko pitanje našlo se pred Organizacijom UN, pa je oktobra 1947. godine posebnom Rezolucijom zatraženo od Jugoslavije, Bugarske i Albanije da obustave pomoć Demokratskoj armiji Grčke (DAG). Nije sporno da je Jugoslavija pomagala DAG na razne načine, ali je sigurno manje poznato koliko je pomagala Grke izbegle iz domovine na prostore Jugoslavije i druge "narodno-demokratske" zemlje.

Konstanta građanskog rata i na grčkom primeru je masovno izbeglištvo u druge krajeve zemlje, ili susedne zemlje, a vrlo često i udaljene predele i krajeve dalekih zemalja. Jugoslavija je bila, pored ostalog, i jedna od susednih zemalja, gde su masovno dolazile izbeglice u vreme Građanskog rata u Grčkoj.

Dolazak izbeglica iz Grčke, pre svega Egejske Makedonije, na jugoslovenske prostore može se pratiti od vremena Drugog sv. rata do 1958. godine, sve u zavisnosti od političkih i drugih prilika koje su vladale među balkanskim susedima. Posle 1948. godine i završetka Građanskog rata dolasci su imali drugačiji karakter od onoga iz dotadašnjih godina. Dolasci su od ove godine bili politički "usmereniji" i broјčano daleko manji.

Prve izbeglice stizale su u Makedoniju u vremenu od 1941. do 1944. godine iz kosturskog, vodenskog i lerinskog kraja Egejske Makedonije i naseljavali su se najviše u Bitolju. Za njih je kasnije konstatovano da su bili bugarofilski opredeljeni, da je među njima bilo mnogo špijuna, policajaca i švercera.⁴ Najveći deo njih krajem rata povukao se u Bugarsku, ali ih je deo

3 Jednom atinskom listu tom prilikom o razlozima odlaska poslanik je rekao da je njegov gest reakcija jugoslovenske vlade "kojom je htela da izrazi svoje negodovanje zbog načina na koji se ovde postupa prema Jugoslaviji". Od izvesnog vremena u Grčkoj se vodi kampanja laži, kleveta i grupnih uvreda protiv Jugoslavije. Tvrdi se da su hiljade grčkih talaca u koncentracionim logorima, da Jugoslavija upućuje oružane bande preko granice i sl. Nije uspostavljen ni železnički, ni telegrafski, ni poštanski saobraćaj "zbog tehničkih prepreka" sa grčke strane, na jugoslovenski nasukani brod gađano je artiljerijom... - "Borba", 27. 8. 1948. godine."

4 Arhiv Jugoslavije (u daljem tekstu AJ), SKJ (u daljem tekstu 507) - IX, 33/V.

ostao u NR Makedoniji. U Makedoniju su došli i pojedinci prilikom povlačenja Nemaca iz Grčke. To su uglavnom bili učesnici "kontra-četa" ili njihovi saradnici, koji su se plašili ELAS-a. Bili su tu zatim ljudi koji su se borili protiv partizana, počinili razne pljačke, ubistva i sl.⁵

Velika grupa izbeglica došla je u Jugoslaviju krajem 1944. i početkom 1945. godine. Najviše je među njima bilo Makedonaca, koji su se borili u sastavu ELAS-a i EAM-a. Bilo je to u vreme proganjanja svih učesnika narodnooslobodilačkih pokreta na prostoru cele Grčke.

Krajem 1946. i početkom 1947. godine u Jugoslaviju je prešla velika grupa Grka iz Bugarske. Većina je bila iz Istočne Makedonije, iz srezova serskog, dramskog i kaljarskog, poneki iz sreza kosturskog i lerinskog. Jedan njihov deo u Bugarsku je stigao u vremenu od 1941. do 1943. godine, pošto su dobili zemlju od Bugara, ili su tamo odlazili na pečalbu ili školovanje. Drugi deo je bežao sa Bugarima 1944. godine, plašeći se osвете zbog saradnje sa bugarskim okupatorima. Kod ovih drugih bilo je slučajeva da su se iselila čitava sela: Plevna, Zrnovo, Starčište, na primer.

Petu veliku izbegličku grupu činili su oni koji su u Narodnu Republiku Makedoniju prelazili tokom 1947. i 1948. godine. Ovo su, kao i ranijih godina, bile izbeglice iz vodenskog, kosturskog i lerinskog sreza, koje su bežale, pre svega, zbog terora monarhista: bombardovanja iz aviona, artiljerije, hapšenja, deportacije na ostrva i td.

Poslednje grupe pristizale su u Jugoslaviju posle sloma DAG, poneki dobrovoljno, a većina nemajući kud i pritešnjeni od monarhista.⁶

Kako brojčani podaci pokazuju, u toku 1945/46. godine prešlo je u NR Makedoniju preko Bugarske ili direktno iz Egejske Makedonije preko 13.000 izbeglica. Najviše ih je bilo u Bitolju 1878, gradu i srezu Prilep 809, Titovom Velesu 889, gradu i srezu sv. Nikola 837 i td.⁷ Od prvih registrovanih 10.576 oko 30% bilo je dece, 30% žena a ostalo muškarci. Među muškarcima bilo je 20% nesposobnih za rad.⁸ U julu 1946. godine među 8.582 izbeglice bilo je 3.903 muškarca, 2.355 žena i 2.344 dece ispod 15 godina. Po zanimanju bilo je oko 75% zemljoradnika, a po narodnosti 99,6% Makedonaca i 0,4% Vlaha. U zemlju su ulazili skoro bez ikakvog inventara. Sa sobom su doterali 2.910 ovaca i 1.162 grla krupne stoke.⁹

U zbrinjavanju izbeglica na jugoslovenskoj strani bili su angažovani izbeglički odbori i socijalni odseci narodnih odbora. U toku 1945/46. godine utrošeno je za njihovo održavanje 46 miliona dinara, ne računajući pomoć

5 Trojicu – četvoricu od njih likvidirali su u Bitolju 1944. godine od strane Egejske brigade – AJ, isto, Elaborat o izbeglicama iz Egejske Makedonije.

6 Isto.

7 Isto, CK KPJ – CK KP Makedonija, decembar 1946.

8 Isto.

9 Isto.

Narodnog fronta, Crvenog krsta i UNRR-e. Početkom 1947. godine još uvek je oko 5.000 izbeglica bilo na direktnom izdržavanju države. Oko 90% izbeglica u Makedoniji je dobijalo stalni ili povremeni posao. U proleće 1946. godine data je zemlja za 286 porodica, dok je deo porodica primao zemlju iz Fonda za sezonsku obradu. Od predviđenih 210 zgrada za izbeglice u toku 1946. godine izgrađeno je 120.¹⁰

Godine 1948. u Makedoniji je bilo oko 4.000 izbegličkih familija sa oko 19.000 članova smeštenih u Skoplju i srezovima: svetinikolskom, štipskom, prilepskom, velškom i drugde. Zemljoradnjom se bavilo 1.944 familije sa 5.748 članova. Od ostalih 1.148 familija je bilo zaposleno na državnim poljoprivrednim dobrima, gradskim i seoskim ekonomijama i sl. Oko 310 familija sa 1.338 članova bilo je u seoskim zemljoradničkim zadrugama, gde su ponegde primani kao ravnopravni članovi, a negde im se status razlikovao. Ostali su bili po gradovima radeći u građevinarstvu, trgovini, fabrikama i td. Zanatlija i stručnjaka bilo je između 700-800, službenika od 400 do 500, od kojih je većina radila u Skoplju. Najmanje 350 porodica primalo je stalnu novčanu pomoć od Ministarstva socijalnog staranja.¹¹ Broj nezaposlenih izbeglica kretao se od 500 do 1.500, zavisno od sezonskih poslova, njihove sposobnosti za rad i td. U porodicama sa 4 do 5 članova dolazio je obično po jedan zaposleni, tako da je jedna plata bila nedovoljna.¹² Najveći, pak, problem bio je stambeni. Većina izbeglica živela je u nehygienjskim uslovima, u sobama 10-15 ljudi, na tavanima i podrumima. Mnogi sa najnužnijom opremom, slabo obučeni, često su spavali na patosu.

Problemi smeštaja i ishrane, pored ostalog, najviše su doprineli da se deo izbeglica iz Makedonije premesti u Vojvodinu. Prve izbeglice u Buljkes u selo u Vojvodini, stigle su juna 1945. godine. Desetak dana pre toga zadržale su se u Sivcu. Bilo ih je tada 2.702. Od aprila 1946. godine formirane grupe iz Buljkesa odlaze u Novi Sad, Sontu i Crvenku. U Novi Sad je otišlo 214, Sontu 125 i Crvenku 50 izbeglica, dok je 96 izbeglica vraćeno u Grčku od jugoslovenskih vlasti.¹³

Do marta 1947. godine prema mesecima izbeglice su dolazile, odnosno odlazile iz Buljkesa:¹⁴

10 Isto. Ministarstvo trgovine i snabdevanja početkom 1947. godine poslalo je u Buljkes 15.000 kg suvog mesa i 2.000 kg soli, poslato je zatim 10.000 kg kupusa, 500 kg luka, 800 kg šećera, 4.000 kg masti, 140 kg keksa, 2.000 pari odela, 1.000 kombinezona, 8.000 košulja, 8.000 gaća, 12.000 pari čarapa, 1.000 zimskih kaputa, 1.000 majica, 2.000 čebadi, 2.000 slamarica itd. – Drugu ministru trgovine i snabdevanja – pomoćnik ministra.

11 Isto, Elaborat.

12 Isto, zaposleni su snabdevani kuponima G.

13 Isto.

14 Isto

Mesec	Dolazak	Odlazak	Ostalo
juni	2.702	—	2.702
juli	212	30	2.884
avgust	156	16	3.026
septembar	103	13	3.116
oktobar	325	11	3.430
novembar	47	11	3.466
decembar	38	14	3.490
januar 1946. god.	12	3	3.499
februar	29	16	3.512
mart	15	22	3.505
april	24	214	3.515
maj	42	60	3.927
juni	51	96	3.252
juli	42	260	3.097
avgust	52	180	2.926
septembar	58	60	2.924
oktobar	82	34	2.972
novembar	55	42	2.985
decembar	78	35	3.028
januar 1947. god.	50	7	3.071
februar	128	9	3.190

O životu i radu izbeglica u Buljkesu u arhivskoj dokumentaciji ima više podataka od kojih su se nama učinili značajnijim sledeći: od juna 1945. do jula 1946. godine snabdevanje izbeglica ovde je vršeno preko Uprave (hrana, odelo i sl.). Zatim je dodeljena zemlja za samoizdržavanje, pre svega zbog zemljoradnje i stočarstva. Formirane su u istom periodu obučarska, krojačka i kolarska radionica, otvorene škole, analfabetski tečajevi, srednje škole, zanatska škola za električare, mehaničare, tipografe, škola stranih jezika. U posebnoj političkoj školi učila se istorija SSSR-a, istorija Grčke partije, politička ekonomija i sl.

U Buljkesu je radila i vojna škola pod nazivom "Škola za opšte obrazovanje". Bila je konspirativna i u nju su primani samo partizani. Imala je najmanje 4 kursa po tri meseca. Ukupno je do početka 1947. godine kroz školu prošlo oko 600 polaznika.¹⁵ Obučavalo se, uglavnom, partizanskom načinu ratovanja, vežbalo bez oružja i učilo iz nekoliko knjiga prevedenih na grčki jezik. Partijska škola je bila javna. Imala je između 30 i 40 učenika, a trajala je 5-6 meseci. Inače, u Buljkesu je bilo 2.800 članova partije od kojih je 1.000 radilo po omladinskoj liniji. "Glas Buljkesa", kao list grčke opštine

¹⁵ AJ, isto, Brojno stanje Grka u Vojvodini.

Buljkes izlazio je dva puta nedeljno u tiražu od 300 do 500 komada, a "Borac" kao organ komunističke organizacije jednom u toku meseca. I jedan i drugi list slati su u Grčku, drugi bez oznake kome pripada. Jedino je ispod naslova imao tri slova KOV.¹⁶

U Buljkesu je život izbeglica bio kolektiviziran u obliku opštine. Na njenom čelu stajao je opštinski odbor od 9 članova, izabran jula 1946. godine tajnim glasanjem. Selo je podeljeno u 30 radnih grupa: radnici, kulturni radnici, poljoprivredni radnici, grupa upravljanja i td. Stanovnici sela hranili su se u 5 menzi. Pojedine porodice hranile su se posebno, ali su namirnice uzimale iz menze. Svi prihodi (i radnika iz Sente i Novog Sada), išli su u zajedničku kasu. Već pominjane radionice zapošljavale su 10 do 60 radnika.¹⁷

O izbeglicama u Buljkesu ilustrativan je izveštaj Veselinke Malinske, člana Narodne skupštine Makedonije poslat 11. novembra 1945. godine Mitru Bakiću, sekretaru Predsedništva vlade DFJ, očito s namerom da upozna Josipa Broza Tita. U njemu se kaže da se u logoru izbeglica nalaze Grci i Makedonci iz Grčke i da život u njemu predstavlja "dobro uređenu zajednicu". Izveštaj dalje potvrđuje uglavnom ono što smo konstatovali iz drugih izvora i govori o velikom elanu, kulturno-zabavnom životu, kursevima, tečajevima i sl. Među teškoćama i problemima nabraja, uglavnom, nedostatak odela i ogreva za zimu, a posebno zaprega. U izveštaju stoji da veliki deo vuče obavljaju same izbeglice uprežući se u kola. U logoru, kako Malinska naziva izbeglički kamp, ima i oko 150 ljudi koji nisu disciplinovani u radu. Agituju za "sadašnji režim u Grčkoj i englesku politiku prema njoj". U izveštaju se dalje kaže da je odnos Grka i Makedonaca dobar. Neki Makedonci su tražili da idu u Makedoniju, jer tamo imaju rodbinu, ali se te pojave od izbeglica "najoštrije osuđuju i nazivaju dezerterstvom".

O nacionalnom pitanju Makedonaca iz Jegejske Makedonije se uopšte ne diskutuje u logoru. Stav Grka je da priznaju nacionalna prava makedonske grupe, "ali taktika njihove borbe u Grčkoj ne opravdava postavljanje tog pitanja danas". Centralna štampa u logoru izlazi samo na grčkom, zidne novine i kod Makedonaca takođe. Makedonci slabije znaju makedonski jezik, bolje govore grčki. Zato su i osnovali školu za učenje makedonskog jezika. Tu ih Grci ne ometaju, ali se i ne trude da se situacija izmeni,¹⁸ zaključila je u svom izveštaju Malinska.

---

16 Isto.

17 Isto, krojačka radionica dnevno je šila 600 do 700 košulja. Prema izveštaju Odbora koji je bio zadužen za život izbeglica u Buljkesu, potrebe u namirnicama, obući i odeći bile su sledeće: 1. pšenica – 250.000 kg; 2. varivo – 50.000 kg; 3. testo 60.000 kg; 4. sol – 15.000 kg; 5. ulje/mast – 40.000 kg; 6. šećer – 6.000 kg; 7. sapun – 14.000 kg; 8. krompir – 25.000 kg; 9. drva – 40.000 m³. Sve ovo za period septembar 1946 – maj 1947. godine.

18 Isto, Tito: "Treba im poslati sve što traže kao i učenje makedonskog jezika".

Sredinom 1946. godine o izbeglicama u Buljkesu PK KPS za Vojvodinu dobio je informacije nešto potpunije, od onih koje su slate raznim nadležni-
ma. Prema ovom izvoru, juna pomenute godine, u Buljkesu je bilo 4.023
izbeglice od kojih 161 žena i 30 dece. (Od ovog broja 22 je rođeno u
Jugoslaviji.) Do tada je od raznih bolesti umrlo 13 izbeglica (tuberkuloza,
premlaćivanje u policiji, od zadobijenih rana u borbi i td.).

U Buljkesu je tada radilo ukupno 3.733 radnika i to:

- poljoprivrednih radnika, ...	2.000
- lekari i personalno osoblje bolnice	54
- u krojačkoj radionici	45
- u šusterskoj radionici	40
- u briačkoj radionici	55
- u kolarskoj radionici	15
- u mašinsko-bravarskoj radionici.	41
- zidari koji grade štale u selu Buljkesu.	164
- kočijaši	195
- čuvari svinja i krava	320
- momentalno nesposobnih za rad – usled bolesti (30 dece)	327
- kuvari i kelneri	300
- vojna akademija	112
- grupa muzičara	25
- učenici srpskog jezika	20
- tipografi i tehničari	20
Ukupno	3.733

Na raznim drugim poslovima, zaposleno je:

- u garaži "Poljoprometa" N. Sad	10
- u garaži "Glarazota" N. Sad	30
- za sledovanje hrane kod III Armije	4
- u Beogradu (radio-novinari i veza).	5
- u Skoplju, kao šoferi i veza	15
- kao veza u Dojranima i Đevđeliji	10
- u Novom Selu – pastiri za krave	40
- na gradnji sela u Sonti.	110
- na radovima po raznim našim bolnicama	66
Ukupno	290 ¹⁹

U Buljkesu su grčki emigranti uzorali i zasejali 1.539 kj. kukuruzom,
579 kj. ječmom, 439 kj. žitom, 255 kj. zobi, 148 kj. deteline, 398 kj.
suncokreta, 17 kj. pasulja i td.²⁰ Radili su na popravci puteva, poljoprivrednih

19 Isto. Među izbeglicama bio je i priličan broj raznih stručnjaka, od kojih: 14 profesora, 43 učitelja, 32 agronoma, 6 doktora, 18 aktivnih oficira i td.

20 Isto.

i drugih objekata, ispekli 35.000 kg kreča, popravili 5 traktora, napravili 350.000 komada eksera i td.²¹

Veliki problem, međutim, sve vreme bila je ishrana. Iako su, kako smo videli, izbeglice same privredivale, najveći deo hrane dobijan je od vojske, raznih ministarstava, UNRR-e, uprava narodnih dobara i dr.²² Zbog slabe ishrane pojavljivao se skorbut i kao naročit veliki problem tuberkuloza i malarija. Do kraja 1946. godine konstatovano je stotinu oboljenja od otvorenih kaverni i dve stotine do tri stotine bolesnika sa zakrečenim sudovima, dok je registrovano i oko šest stotina malaričnih oboljenja.²³

Nastojanja države bila su i uklapanje izbeglica u ekonomske i političke tokove jugoslovenskog razvitka. Već navedeni primeri pokazuju nam da su izbeglice bile angažovane na privrednoj obnovi prostora na kome su se nalazili. Bili su angažovani i na ispunjenju prvog petogodišnjeg plana. Od 1947. godine dobijali su planske zadatke, potrebne sirovine, zaduženja za porez i sl. Za 1948. godinu trebalo je da plate 5 miliona dinara poreza, što je bilo malo verovatno, jer su im zarade ionako bile male. Od Planske komisije

21 Isto.

22 Isto. Samo od JA tokom 1946. godine je dobijeno: ŽIVOTNE NAMIRNICE – 1. makarona 87.309 kg; 2. pasulja 54.707 kg; 3. krompira 63.604 kg; 4. ulja 60.364 kg; 5. masti 8.896 kg; 6. soli 36.903 kg; 7. čaja 998 kg; 8. šećera 20.875 kg; 9. graška 29.238 kg; 10. slanine 4.488 kg; 11. kriska 28.582 kg; 12. geršla 31.879 kg; 13. kafe 2.790 kg; 14. suvih krompira 10.535 kg; 15. marmelade 6.463 kg; 16. pirinča 1.848 kg; 17. salame 239 kg; 18. sirćeta 1.048 kg; 19. aleve paprike 1.261 kg; 20. crnog luka 20.241 kg; 21. suvog luka 258 kg; 22. tarana (suvo testo) 17.527 kg; 23. suve šljive 1.545 kg; 24. suve jabuke 602 kg; 25. grašak u prašku 5.758 kg; 26. sira 13,5 kg; 27. konzerve-supe 630 kg; 28. slatke repe 5.850 kg; 29. bundeva 1.700 kg; 30. zelenog pasulja 1.858 kg; 31. zelenog luka 1.151 kg; 32. paprike 26.300 kom.; 33. kupusa 14.574 kg; 34. mirodije 75 kg; 35. šargarepe 52 kg; 36. krastavaca 6.177 kg; 37. paradajza 923 kg; 38. dinje 116 kg; 39. kiselog kupusa 63.546 kg; 40. jabuka 1.664 kg; 41. mesa 69.732 kg; 42. duvana 22.501 pakli; 43. papira za cigarete 22.991 pakli; 44. cigareta 7.250. 252 kom.; 45. šibica 89.278 kom.; 46. sapuna u brašnu 1.017 kg; 47. sapuna 21.173 kg; 48. sapuna za brijanje 4.560 kg; 49. sapuna za umivanje 6.812 kg; 50. paradajza kuvanog 400 kg; 51. paradajza 668 kg; 52. konzerviranog povrća 268 kg; 53. zelenog graška 8.112 kg; 54. benzina 24.241 kg; 55. motornog ulja 1.389 kg; 56. valholina 49,50 kg; 57. grašo 18 kg; 58. krava 81 kom.; 59. ovaca 29 kom. ODEĆA, OBUĆA I DRUGI MATERIJAL – I) Primljeno iz Beograda – 1. cajga/štofa 1.900 m; 2. cipela (vojničkih) 970 pari; 3. čarapa 2.500 pari; 4. dona za cipele 50 kg; 5. teksa (eksera gvozdenih) 10 kg; 6. drvenih eksera 10 kg; II) Primljeno od UNR-e – 1. košulja 1.500 kom; 2. gaća 1.500 kom; 3. odela za decu 25 pari; 4. kaputa (ženskih) 160 kom; 5. kaputa (kratkih – muških) 1.300 kom; 6. čarapa 4.000 pari; 7. dečjih košulja 25 kom.; 8. gaća (dečjih) 25 kom.; 9. ženskih haljina 160 pari; 10 kaputa dečjih 25 kom.; 11. cipela vojničkih 1.715 pari; 12. ženskih cipela 160 pari; 13. dečjih cipela 25. pari; 14. vojnih uniformi 1.200 pari; III) Primljeno od III JA – 1. košulja 2.000 kom.; 2. gaća 2.000 kom.; 3. pantalona 2.000 kom.; 4. bluza 2.000 kom.; 5. vojničkih cipela 2.000 pari; 6. previjača 2.000 kom.; 7. krpa (šuferice) 2.000 kom.; 8. šinjela 2.000 kom.; 9. obućarskih nakovanja 6 kom. itd. – Pregled o snabdevanju izbeglica.

23 Isto.

NR Srbije dobili su kože za izradu 22.000 pari cipela, ali su državi predali samo 4.000. Ostalo su slali, prema njihovom tvrđenju, u Grčku. Za 1949. godinu imali su plan izrade 30.000 kudeljnih i 5.000 kožnih hamova.²⁴ Omladina iz Buljkesa aktivno se uključivala u lokalne republičke i savezne radne akcije. Na pruži Brčko-Banovići brigada im je brojila 300 omladinaca. Među njima regrutovani su i omladinci prilikom mnogih akcija međubalkanske saradnje omladine (Balkanski kongres, delegacije u posetama drugim zemljama i td.).²⁵

O položaju izbeglica u Jugoslaviji, naročito u Vojvodini, posebno su bili zainteresovani razni međunarodni faktori. Bili su tu, pre svega novinari, zatim razne delegacije pojedinih zemalja, anketna komisija UN i dr. Za UN izbeglice iz Buljkesa priredile su poseban Memorandum u kome su izneli niz podataka o svom položaju u Jugoslaviji, ali i razlozima dolaska u izbeglištvu. Tu su navedeni svi problemi s kojima su se izbeglice susretale u zavičaju: progon, ubistva, preseljenja, bombardovanja, miniranja kuća, zloupotreba žena itd.²⁶

Sem Buljkesa izbeglice su svoje centre imale i u selima Gakovo i Kruševlje. Tu su prisilno prebačene iz Makedonije februara 1948. godine. Vremenom su dolazile i iz Buljkesa, Grčke i drugih zemalja. Računa se da je 1949. godine bilo preko 1.500 porodica sa više od 8.000 žitelja.²⁷ I ovde kao i u Buljesu, život je bio organizovan u vidu kolektiva, mešavina zadruga i mesnog narodnog odbora.

Kod Makedonaca iz Egejske Makedonije, prema ocenama lokalnih političara, postojala je stalna želja da se vrate u Makedoniju, iako su bili svesni da su tamo životni uslovi bili gori. U Gakovu i Kruševlju bilo je dosta izbeglica koje nisu bili zemljoradnici, pa nisu želeli da obrađuju zemlju. Radije su radili za platu. Strane su im bile i seljačke radne zadruge, u koje su ih, posebno 1949. godine, terali da uđu jugoslovenski organi vlasti. Da im nisu "prijala" mesta Gakovo i Kruševlje govori i podatak da nisu želeli da prime ni okućnicu, stoku i dr.

U jednom izveštaju o problemu izbeglica iz Grčke pročitali smo da se "pitanja ćebadi postavlja oštro". Ima dece koja spavaju u slami, i to dece partizana. Od 1.500 porodica 2/3 nemaju peći, dok se i pomoć koju su

24 Isto, Druže Pero – Vidić.

25 Opširnije o tome: M. Mitrović, *Među-balkanska saradnja omladine posle Drugog svetskog rata*, Zbornik Balkan posle Drugog sv. rata, str. 166-175.

26 Memorandum je objavljen na makedonskom jeziku u knjizi B. Petranović, M. Zečević, "Jugoslavija 1918-1984", Beograd 1985, str. 683 – Memorandum od političke begalci od Egejska Makedonija vo Jugoslavija podnesen do anketnata komisija OUN, marta 1947. godine.

27 AJ Isto, predlog za stvaranje državnog poljoprivrednog dobra u selu Gakovu (somborski srez) AP Vojvodina – Negrijevski Filip.

dobijale partizanske porodice ocenjivala kao mala (300 din. mesečno po osobi).²⁸

Ovde su, inače, bile formirane, ratarske, stočarske i povrtlarske brigade, ali u odnosu na površinu zemlje koju su imala sela Gakovo i Kruševlje, među izbeglicama je bilo između 1.300–1.500 “suvišne radne snage”. U Beograd je iz ovih sela otišlo oko 70 zidara, ostali nisu želeli da idu dalje od svojih sela. Izbeglice su bile uključene u Narodni front, njih 1.701 i Narodnu omladinu 984 člana.²⁹ Daleko složenija su bila, međutim, politička ubedenja i želje među izbeglištvom u Vojvodini. Jedni su težili povratku u Makedoniju, drugi su bili za prelazak u Bugarsku, treći su tražili odlazak u druge zemlje. U dokumentaciji se nalazi dosta podataka o hapšenju pojedinih izbeglica, saboterstvu na radu, pokazivanju otvorenog neprijateljstva. Sve ovo naročito posle izbijanja Rezolucije IB 1948. godine.

Kao posledica Rezolucije, naredne 1949. godine, na osnovu inicijative KP Grčke, izbeglice iz Buljkesa zatražile su da se prebace u Čehoslovačku. Jugoslovenske vlasti su prihvatile ovaj predlog, pa je 30. avgusta 1949. godine otišao prvi transport iz Buljkesa. U sledeća tri (septembar iste godine) sve ljudstvo je prebačeno u Čehoslovačku.³⁰

Sem izbeglica, u Jugoslaviju je od 1. juna 1947. godine do avgusta 1949. godine pristiglo, prihvaćeno i lečeno 6.317 ranjenika i bolesnika iz Grčke. U navedenom razdoblju obavljene su 2.333 teške hirurške intervencije. Za akciju zbrinjavanja ranjenika Jugoslavija je utrošila preko 80 miliona ondašnjih dinara. Prva bolnica za grčke ranjenike bila je u Osogorskim planinama, a potom u Katlanovskoj banji blizu Skoplja. Za ranjenike DAG-a građena je posebna bolnica na planini Babuni.³¹

Od 1948. godine posebno se nametao problem dece izbeglica iz Grčke. Do sredine ove godine deca su bila smeštena u Beloj Crkvi 672, Vršcu 65 i Plandištu 201 dete. U jesen iste godine domovi u Plandištu i Vršcu su rasformirani, a deo dece prebačen u Belu Crkvu i Buljkes (stariji od 14 godina). Od jula reorganizacijom domova iz Bele Crkve predškolska deca slata su u Sloveniju. Početkom 1949. godine iz Makedonije, domova “Petko” i “Petrovac” izbeglička deca slata su u Hrvatsku, tako da je 1. februara 1949. godine brojno stanje bilo sledeće: Bela Crkva 566, Hrvatska 746 i Slovenija 397. Ovo brojno stanje povećano je u aprilu za još 153 dece koja su pristigla u Jugoslaviju. Početkom 1949. godine jedan broj dece iz Hrvatske, njih 250 starijih od 14 godina, smešteni su u domove učenika u privredi u Kranju,

---

28 Isto, pitanja i problemi koja se postavljaju sa izbeglicama iz Gakova i Kruševlja, kao i iz Buljkesa.

29 Isto, CK KPJ – Sreski komitet KPS Sombor.

30 D. Kljakić, nav. delo, str. 190.

31 Svi podaci su iz knjige D. Kljakić, n. delo, str. 191.

Zagrebu, Novom Sadu i Osijeku i bili u nadležnosti Ministarstva rada FNRJ.³²

Nakon mnogih "reorganizacija" broj izbegličke dece početkom 1950. godine izgledao je ovako: u Jugoslaviji je bilo ukupno 11.600 dece, od čega je tokom 1949. godine u ČSR upućeno 1.594 dece a u Poljsku 500 dece; od ukupno 9.506 dece koje je ostalo u Jugoslaviji sa roditeljima je bilo 7.661 dete, a u domovima Crvenog krsta i u domovima učenika u privredi 1.845 dece.³³ U NR Hrvatskoj je bilo u Crikvenici 216, Zagrebu 40, Osijeku 80 (ukupno 336). U NR Sloveniji je bilo u Okroglu 25, Dutovlju 134, Staroj Gori 193, Št. Vidu 110 (ukupno 462). U NR Makedoniji u Prilepu 110, Kumanovu 45, Skoplju 60 (ukupno 215). I u NR Srbiji u Beloj Crkvi 510 i Kovilju 173 (ukupno 683).³⁴

Tokom 1949. godine bilo je najviše problema u vezi sa smeštajem, opskrbbom i vaspitanjem makedonske i grčke dece. Mnogi domovi koji su tokom 1948. i 1949. godine primali decu nisu bili dovoljno pripremljeni, kadrovi (upravitelji, vaspitači i pomoćno osoblje) slabi, snabdevanje životnim namirnicama, drvetom, odećom i obučom loše. Jedan broj dece je, uz sve to, zahvatila i IB propaganda (pod uticajem grčkih učitelja i vaspitača). Sve je to dovelo do demonstracija, neposlušnosti, bojkotovanja svih naređenja uprave, cepanja i uništavanja odela, domskog inventara i td.³⁵

U Osijeku, gde je u internatu bilo 93 omladinke iz EM, neke su učile školu a neke bile zaposlene u nekoliko fabrika. Sem 15, sve su napustile škole i fabrike, javno iskazivale nezadovoljstvo ishranom, bacale nove kapute, jer nisu po meri šiveni, tražile radio aparat da bi učile ruski jezik, izjašnjavale se za Zaharijadesa i Staljina. Tražile su da idu u Čehoslovačku. U školi su pisale parole na grčkom jeziku "Dole Tito" i "Najbolji rukovodioc na svetu je Staljin". Za 29. novembar poskidale su jugoslovenske parole i po svim zidovima ispisale "Staljin". Oko doma su pisale razne parole, a redovna pojava bilo je isticanje grčke zastave u internatu.³⁶

Slično je bilo u Crikvenici, a zatim i u Bogovađi gde su deca bila premeštana iz raznih domova.

32 Isto. Prema podacima iznetim na Trećoj konferenciji KP Grčke 1960. godine iz Grčke je evakuisano (bez podataka o Jugoslaviji) 17.539 dece od čega u Rumuniju 5.132, Čehoslovačku 4.148, Poljsku 3.590, Mađarsku 2.859, Bugarsku 672 i Istočnu Nemačku 1.128 – D. Kljakić, n. delo, str. 197.

33 Isto. Izveštaj o radu sekcije za zaštitu dece CO JCK u toku 1949. godine.

34 Isto, deca su bila makedonske i grčke nacionalnosti. U Gerovu je od 80 dece 60 bilo makedonske i 20 grčke, Crikvenici 366 makedonske i 130 grčke, Beloj Crkvi 527 makedonske, 1 grčke i 6 Vlaha, Dutovlju 156 makedonske i 38 grčke. Podaci se odnose na 6. septembar 1949. godine – Izveštaj od 29. 9. 1949. godine.

35 Izveštaj o radu sekcije,...

36 Isto, Izveštaj Čavdarevski Vere.

Sem premeštanja dece iz jednog doma u drugi vlasti su reagovale time što su vaspitače – IB-ovce diskvalifikovali i upućivali ih u Čehoslovačku. Kazna za decu – buntovnike bila je i slanje u internate u Makedoniji. Tamo je krajem septembra 1949. godine bilo 171 dete, kao i 77 “makedonske zavedene dece”.³⁷

Do izbijanja nereda među decom iz Grčke, vaspitači su im bili grčki učitelji ili omladinci dovedeni iz Buljkesa. Mnogi od njih su bili neobrazovani, često vrlo mladi ljudi sa završenim kratkim kursevima u Rumuniji. Svi su nakon izbijanja nereda zamenjeni makedonskim učiteljima.

Iznenadni transporti, premeštanje dece iz jedne republike u drugu, iz jedne države u drugu, teškoće prilikom iznalaženja zgrada, njihove opravke i adaptacije, zapuštena, bolesna i zaplašena deca uglavnom su prevaziđeni do kraja 1949. godine. Za kasniji period postaju karakteristične repatrijacije dece, spajanje sa roditeljima u Jugoslaviji ili van nje. Ova delatnost išla je preko Crvenog krsta Jugoslavije tokom 50-tih godina.

Od početka 50-tih godina pitanje Egejaca u Jugoslaviji rešavaće se u posve drugim uslovima od onih kada su izbeglice u talasima dolazile pre svega u Makedoniju i Srbiju.

U Grčkoj je završen Građanski rat. Na scenu su stupile političke partije (“Pokret grčkog okupljanja”, “Liberali”, “Eda” i dr.) sa kojima je Jugoslavija, izolovana 1948. godine od mnogih zemalja, želela što tešnje i čvršće veze. Na tome se diplomatskim putevima otvarao put već od 1949. godine, da bi prvi rezultati došli naredne i posebno 1951. godine. Te godine vratio se jugoslovenski ambasador u Atinu, između dve zemlje sklopljeni su sporazumi o železničkom, poštanskom, telegrafskom i telefonskom saobraćaju. Sklopljen je zatim sporazum o vazdušnom saobraćaju, trgovini i drugo. U bilateralnim razgovorima raspravljalo se o pitanjima “grčkih vojnika i dece”. U 1952. godini ova pitanja su rešena na zadovoljavajući način.³⁸ Počele su da sarađuju veterinarske i meteorološke službe, da se obeležavaju granične oznake, sklapaju turističke konvencije. Saradnja na kulturnom i propagandnom polju ocenjivana je kao uspešna.

Tokom 1951. Jugoslavija je uvezla iz Grčke robe u vrednosti od 1.658 miliona dolara a izvezla 1.014 miliona. Naredne godine uvoz je bio 0.553 miliona, a izvoz 2.281 milion.³⁹

37 Ova deca, njih 133, biće smeštena u Bogovađi 14. novembra 1949. godine – Izveštaj od 20. decembra 1949. godine.

38 ASMIP, PA Grčka, 30/10, 1950. godine.

39 Isto. Diplomatskim putem Grci su podneli 171 molbu za nadoknadu vrednosti nekretnina koje su pale u Jugoslaviji pod udar Zakona o nacionalizaciji. Očekivalo se rešenje za Jugoslovensku slobodnu zonu u Solunu koja je u ratu porušena pa je njena obnova zahtevala blizu 300 miliona dinara.

Za temu o makedonskim izbeglicama u Jugoslaviji važan je bio stav: 1. da se u Grčku mogu vratiti izbeglice koje su to želele i 2. otpust iz grčkog državljanstva onih koji su ostajali u Jugoslaviji davanjem mogućnosti članovima njihovih porodica da dođu k njima, a da se pri tom reši pitanje njihove imovine u Grčkoj.

Pitanje repatrijacije dece rešeno je u duhu Rezolucije UN (posebno donete za ovaj slučaj). Između 1950. i 1952. godine za Grčku je vraćeno 538 dece, u Kanadu 22, Australiju 77 i Francusku 1. Poslednji transport ove dece otišao je u Grčku oktobra 1952. godine.⁴⁰

U izvorima Ministarstva inostranih poslova 1953. godine baratalo se sa podatkom da u Jugoslaviji ima oko 25.000 izbeglica od kojih je 6.500 dobilo jugoslovensko državljanstvo. Izbeglica iz Egejske Makedonije bilo je i u drugim zemljama Istoka i Zapada. Skoro 6.000 bilo ih je u SSSR-u, 3.500 u Poljskoj, 5.800 u Čehoslovačkoj, 5.600 u Mađarskoj, 5.800 u Rumuniji, 500 u Bugarskoj, 470 u Albaniji i preko 10.000 u Australiji, Kanadi i SAD-u.⁴¹ Posle normalizacije odnosa sa ovim zemljama većina ovih izbeglica želela je u Jugoslaviju, iz, pre svega, patriotskih, ali i porodičnih razloga. Mnogi od njih loše su prošli u ovim zemljama, jer su u jeku kampanje IB ostali na strani Jugoslavije.⁴² Na drugoj strani, rukovodstvo tadašnje NR Makedonije donelo je odluku da se svi repatrijci prime.

Useljavanje iz zemalja istočne Evrope počelo je u drugoj polovini 1955. godine i za dve i po naredne godine uselilo je 2.163 lica.⁴³ Do 1957. godine vođena je opšta akcija useljavanja bez davanja prioriteta povezivanja porodica. Jedino se organizovano radilo na useljavanju lica koja su bila po zatvorima zbog lažnih optužbi za neuspeh DAG-a i veza sa FNRJ. U 1957. godini predviđeno je da se useli 2.650 izbeglica uglavnom zbog spajanja porodica.⁴⁴ Sve bolji odnosi sa Grčkom doprinosili su da je u vremenu od 1952. do 1956. u FNRJ uselilo 198 lica radi spajanja sa porodicama.

Paralelno sa useljavanjem u Jugoslaviju tekao je i proces iseljavanja grčkih izbeglica iz nje i na Istok i na Zapad. Ukupno je tokom 1954. i 1955. godine otišlo 1.066 izbeglica (776 na Istok i 290 na Zapad). Kao i kod svake izbegličke populacije i ovi su često menjali mišljenje (i zahteve) za iseljenje iz Jugoslavije. U jednom trenutku 3.000 ih je želelo da se vrati u Grčku, očekujući sporazum Grčke i Jugoslavije o tome, drugi su čekali amnestiju,

40 Na repatrijaciju posle ovoga čekalo je još 200 dece jer nisu posedovala urednu dokumentaciju.

41 AJ, 130-992-1502.

42 Isto. U SSSR-u u Alma Alti bilo je u jednom trenutku u zatvoru 300 do 400 izbeglica.

43 AJ, 130-993-1503.

44 U toku godine podneto je za useljenje 1.634 molbe od kojih je pozitivno rešeno 1.021, dok je u Jugoslaviji podneto još 1.279 molbi u kojima je traženo da im se rođaci nasele u Makedoniju. Pozitivno je rešeno 98.

treći su nakon izlaska rezolucije IB (njih 2.000) tražili odlazak u Bugarsku, ali se brzo predomisli i td.⁴⁵

Prilikom prijema u državljanstvo FNRJ izbeglicama je davano niz olakšica. Davan im je, na primer, novac za gradnju kuća, nisu plaćali nikakve takse, lakše su dobijali posao. Do 1950. godine, međutim, državljanstvo je primilo svega 70 lica, za sledećih 5 godina još 7.914 lica, a 1957. godine novih 945 lica. To je ukupno iznosilo 8.929 izbeglica koji su primili jugoslovensko državljanstvo.⁴⁶ Od 25.766, koliko je bilo izbeglica u Jugoslaviji 1957. godine, gornja cifra o državljanstvu, ocenjivana je kao mala. U jednom izveštaju stoji da skoro 17.000 još "čeka na dalji razvoj odnosa, nadajući se da će svoje pitanje negde rešiti bolje nego u FNRJ".⁴⁷

Za useljavanje i smeštaj izbeglica u Makedoniji brigu je vodilo Izvršno veće Republike preko komisija formiranih pri svakom narodnom odboru. Prihvatna stanica za njih nalazila se u Skoplju, gde su svi dobijali jednokratnu pomoć (u toku 1957. godine ona je iznosila 15 miliona dinara). Većina izbeglica (skoro svi), za razliku od onih iz 40-tih godina, smeštani su u gradove, "jer se vrlo teško prihvataju poljoprivrednih poslova i vraćanja na zemlju".⁴⁸

Useljavanje izbeglica u Makedoniju krajem 50-tih godina na insistiranje makedonskog rukovodstva išlo je "politički-široko" sa punim poverenjem prema ljudima, koji su dolazili iz zemalja istočne Evrope. Pružanje svestrane pomoći useljenicima (gradnja kuća, zapošljavanje) doživljavali su građani Makedonije kao privilegovan status i pokazivali ne malo nezadovoljstvo prema došljacima. Bilo je to razumljivo osećanje, jer su oni godinama čekali na posao ili stan. Za mnoge je stan, posebno u Skoplju, ostajao samo pusta želja. Za izbeglice, posebno one koji su primili državljanstvo, to je bila realnost.

Početak 60-tih godina označio je i postepenu eliminaciju pitanja izbeglica iz Grčke u Jugoslaviji, njihov korpus razbijen je uzimanjem državljanstva FNRJ, vraćanjem u domovinu, odlazak u druge zemlje.

Na diplomatskom planu Grčke i Jugoslavije dominirala su pitanja Kipra, Turske, eventualne posete Papandreua Jugoslaviji, pogranični promet, Jugo-zona, Hilandar i drugo.⁴⁹

---

45 Isto.

46 AJ, 130-993-1503. Zapisnik sa sednice Odbora za unutrašnju politiku SIV-a, 19. 12. 1957. godine.

47 Isto.

48 Isto. Od 25.766 Egejaca, koliko ih je bilo u 1957. godini, bilo je 12.000 muškaraca i 13.766 žena. U Skoplju je bilo smešteno 12.200, u Bitolju 4.500, Štipu 3.908, Velesu 4.050, Kumanovu 3.870. Ohridu 153, Tetovu 568 i td. Najviše je bilo radnika, pa seljaka, službenika i učenika.

49 ASMIP, PA, Jugoslavija, 93/2, 1964.

Summary

Greek Refugees in Yugoslavia 1945-1960

During the Civil War in Greece 1945-1949 Aegean Macedonians sought refuge in almost all countries of people's democracy, as well as in many overseas countries. By 1950 some 25,000 came to Yugoslavia. Most of them were hosted in Macedonia and Serbia, while some children stayed for a while at homes in Croatia and Slovenia. Between the 1950s and 1960s Aegean Macedonians from the USSR, Poland, Czechoslovakia and other states came to PR Macedonia. They settled there permanently, while many took Yugoslav citizenship.